

הזירה הצפונית: אתגר צבאי לצד הזדמנויות לשיתוף פעולה מדיני וכלכלי

כרמית ולנסי, אורנה מזרחי, יורם שוייצר, עדן כדורי

תמונת מצב

משבר כלכלי לצד המשך פעילות צבאית ואזרחית איראנית בסוריה. שימור המעמד וההרתעה של חזבאללה; היעדר משילות וקריסה כלכלית בלבנון

האסטרטגיה הישראלית

המב"ם בסוריה ושימור השקט מול חזבאללה. מדיניות אי-התערבות בסוריה ובלבנון ברמה המדינית

הפער באסטרטגיה הישראלית

המשך התעצמות חזבאללה ותודעת ביטחון עצמי כוזבת של נסראללה כמאיץ הסלמה; היעדר אסטרטגיה ישראלית מול מדינת לבנון; המב"ם אינה פותרת את ההתבססות האיראנית

החלופות לאסטרטגיה

חזבאללה: א. שימור מאזן ההרתעה והמדיניות הקיימת מול חזבאללה ב. שיפור ההרתעה באמצעות פעילות צבאית ג. מהלך מעצב משמעותי; **לבנון:** א. המשך מדיניות אי-ההתערבות בלבנון ב. תמיכה במאמצים לקידום יציבות ג. קידום מהלכים ישירים ומינוף הסכם הגז; **סוריה:** א. מינימום מעורבות בסוריה והמשך המב"ם ב. הגברת המעורבות הצבאית והאזרחית ג. שיח עם אסד לצמצום ההשפעה האיראנית

האסטרטגיה המומלצת

שיפור ההרתעה מול חזבאללה והרחבת הפעילות הצבאית; תמיכה במאמצים בינלאומיים ליציבות בלבנון וקידום מהלכים ישירים; הגברת המעורבות בסוריה – מב"ם וכינון שת"פ אזרחיים

הצעדים המומלצים לפעולה

הרחבת הפעילות הצבאית והלוחמה המדינית והכלכלית להחלשת חזבאללה. הכנת האפשרות למתקפת מנע; רתימת ארה"ב, צרפת והמפרציות לסיוע כלכלי ללבנון; מיצוי הפוטנציאל מהסכם הגז; עדכון ודיוק המב"ם בסוריה; קידום שת"פ עם ירדן כולל סיוע הומניטארי לדרום סוריה; ביסוס שת"פ עם הכורדים באמצעות ארה"ב; שיח עם טורקיה והמפרציות לצמצום ההשפעה האיראנית

ניתוח החזית הצפונית מחייב מצד אחד אימוץ ראייה מערכתית, בעיקר בכל הנוגע לפעילות הצבאית, ובה בעת התייחסות נפרדת לכל אחת מן המדינות, בעיקר בנוגע להיבטים אזוריים

האיום הצבאי הקונוונציונלי המשמעותי ביותר לישראל נשקף מהזירה הצפונית, הכוללת את לבנון וסוריה על שלל השחקנים הפועלים בה – מדינתיים ולא-מדינתיים. זירה זו נמצאת בזיקה הדוקה לאיראן, מובילת הציר הרדיקלי, המשמשת מרכז רעיוני ואופרטיבי. ניתוח החזית הצפונית מחייב מצד אחד אימוץ ראייה מערכתית, בעיקר בכל הנוגע לפעילות הצבאית, ובה בעת מצריך התייחסות נפרדת לכל אחת מן המדינות, בעיקר בנוגע להיבטים אזוריים (כלכליים, פוליטיים ומדיניים).

לפיכך ההיגיון המערכתי נמצא בבסיס המערכה הצבאית של איראן וחזבאללה, הכוללת בשגרה מאמצי התעצמות באמצעות ייצור מקומי והעברת אמצעי לחימה מסוריה ללבנון. בשעת חירום המערכה מתבססת על לוחמים בסדיר ובמילואים בלבנון, בעלי יכולות צבאיות מגוונות (אש, כוחות מיוחדים, תמרון, טילי נ"ט, טילי שיט וכטב"מים), לצד כוחות עתודה בסוריה לתגבור החזית בלבנון באמצעות אש ומודיעין, לשם פיצול הקשב הישראלי. בהתאמה, ישראל מנהלת מערכה צבאית בשתי הזירות, תוך הכרה בהשפעה הדדית של הפעולות המתבצעות בסוריה ובלבנון. מנגד, בהיבטים האזוריים אין אינטראקציות משמעותיות או מוסדות משותפים בין הזירות, באופן שמצדיק ניתוח מערכתי. יתרה מכך, התמורות שחלות בסוריה ובלבנון בשנים האחרונות משקפות מידה רבה יותר של אוטונומיה, הן מצד המערכת הלבנונית, כולל חזבאללה, והן מצד משטר אסד מול איראן, באופן המשקף היגיון לאומי יותר מאשר מערכתי.

לבנון

האסטרטגיה הישראלית הנוכחית כלפי לבנון מתמקדת בהתמודדות עם האיום הביטחוני על ישראל מצד חזבאללה, בעיקר מהגבול הלבנוני וגם מסוריה, לאור מקומו ותפקידו המרכזי של הארגון בציר השיעי בהובלת איראן. **יעדהעל** של ישראל בשנה האחרונה היה לשמר את השקט והביטחון בגבולה עם לבנון ולשפר את ההתמודדות עם חזבאללה. אסטרטגיה זו כללה מאמץ לעכב את התעצמות הארגון על ידי שיבוש העברת אמצעי לחימה ללבנון וצמצום נוכחותו באזור הגבול עם סוריה. זאת תוך הימנעות ממהלכים העלולים להאיץ הסלמה ותוך שימור מאזן ההרתעה מולו. עם זאת לא גובשה אסטרטגיה ישראלית סדורה מול לבנון, למעט מדיניות של אי-התערבות בענייניה הפנימיים נוכח המשבר הכלכלי והפוליטי החמור במדינה.

האיום הצבאי הקונוונציונלי המשמעותי ביותר לישראל נשקף מהזירה הצפונית
חיילי צה"ל במהלך תרגיל בגבול הצפון
צילום: IDF Spokesperson's Unit (CC BY-NC 2.0)

תמונת מצב

על אף מאמצי ישראל במסגרת המערכה שבין המלחמות – מב"ם, חזבאללה המשיך בשנה האחרונה בהתעצמותו הצבאית בסיוע איראן, גם אם לא בקצב ובהיקף הרצוי מבחינתו. הוא הצליח להגביר את יכולת האש, קידם את תוכנית דיוק הטילים וכן הרחיב את ההצטיידות בכטב"מים ובמערכות הגנה אווירית. עם זאת ניכר כי הארגון פועל באופן מדוד ומרוסן מול ישראל, אף כשהלך על הסף באיומיו, לדוגמה לקראת החתימה על ההסכם לתיחום הגבול הימי, שנועדו לשמר מאזן הרתעה מול ישראל ולבסס את מעמדו הפנימי כ"מגן לבנון". גם אם בשורות חזבאללה רווחת תחושה כי ביכולתו להתמודד עם ישראל, מצבה החמור של לבנון והכרסום במעמדו (שבא לידי ביטוי בבחירות לפרלמנט שנערכו במאי 2022) עודם מחייבים אותו ליתר ריסון, והם שגרמו לכך שקיבל את חתימת ההסכם בין לבנון לישראל (באוקטובר 2022) תוך השקעת מאמץ, שעד כה צלח, לשמר את מעמדו הדומיננטי בלבנון.

ברקע, **לבנון** מצויה עדיין במסלול קריסה מהיר שהחל ב־2019 והוביל לפשיטת רגל מוחלטת, ללא תקווה לשינוי באופק. תושבי לבנון, המצויים ברובם מתחת לקו העוני, שורדים בקושי רב בסיוע כספים שמקורם בהעברות של עובדים לבנונים ומשפחות בחו"ל, וכן סיוע הומניטרי, בעיקר מהמערב. חוסר המשילות ניכר בין היתר בהתגברות האלימות, ובכלל זאת מקרי שוד של פיקדונות מהבנקים על ידי אזרחים. בזירה הפוליטית – הבחירות לפרלמנט אומנם נערכו כמתוכנן ב־15 במאי, אך תוצאותיהן לא הביאו בשורה אלא בעיקר החמירו את השיתוק הפוליטי, עקב השבר בין מחנה תומכי חזבאללה למתנגדיו ובתוך המחנות. הוואקום השלטוני החריף עם סיום כהונתו בסוף אוקטובר של הנשיא מישל עאון, שטרם נבחר לו מחליף. בנסיבות חמורות אלה, הסכם תיחום הגבול הימי עם ישראל הוא ההתפתחות היחידה שיצרה בלבנון תקווה לשינוי, הגם שהוא אינו מבטיח תמורה כלכלית מיידית.

הפער באסטרטגיה הישראלית

באסטרטגיה הישראלית ניכר פער כפול: הראשון **מול חזבאללה** – חוסר מענה מספק להמשך תהליך התעצמותו הצבאית של הארגון, לצד רצון להימנע מהיגררות למלחמה רחבה, שבמסגרתה ישראל עלולה להיות במצב שבו היא נלחמת נגד כל גורמי הציור השיעי. כך חזבאללה הולך ומתחזק צבאית וכיום הוא האיום הקונוונציונלי העיקרי על ישראל, והשפעת איראן על המתרחש בגבול ישראל-לבנון עשויה אף להתגבר. הפער השני **מול לבנון** – היעדר אסטרטגיה מעודכנת וסדורה ביחס לשכנה הקטנה מהצפון ומענה מוסכם לשאלה אם לישראל אינטרס בהתמוטטותה.

1. המשך המדיניות הקיימת, שבמוקדה שימור מאזן ההרתעה
2. שיפור מאזן ההרתעה על ידי הרחבת הפעילות הצבאית (היזומה והתגובתית) נגד הארגון
3. קידום מהלך מעצב (עד כדי מתקפת מנע) גם במחיר של הידרדרות למלחמה

מול לבנון

1. אי-התערבות בענייניה הפנימיים של לבנון
2. מאמצים בזירה הבינלאומית להאצה ולהרחבת המהלכים לייצוב מצבה הפנימי של לבנון
3. מהלכים מדיניים ישירים מול לבנון, תוך מינוף הסכם הגז לשיפור היחסים בין המדינות

האסטרטגיה המומלצת: על בסיס ההנחות כי מחד גיסא לישראל צורך ביטחוני דחוף לערער את תחושת הביטחון של חזבאללה ולהטות אף יותר את מאזן ההרתעה לטובתה, ומאידך גיסא יש לה אינטרס ברור ביציבות המדינה הלבנונית כדי למנוע כאוס, העלול לגרום להשתלטות מוחלטת של חזבאללה ואיראן על המדינה, מומלץ לאמץ אסטרטגיה שתשלב בין עליית מדרגה במאבק להחלשת חזבאללה לבין מדיניות פרו־אקטיבית שתתרום לייצוב ולשיפור המצב בלבנון. במסגרת זו:

■ **מול חזבאללה** – במישור הצבאי: נדרש לבחון באופן מתמיד את הצורך והיכולת לעלות מדרגה בפעילות הצבאית – בעיקר התגובתית – לסיכול התעצמותו של הארגון ולהפגנת יכולותיה של ישראל, תוך ניצול מצוקתו הגוברת במערכת הלבנונית. במקביל יש להגביר את המאמצים נגד הארגון בזירה האזורית והבינלאומית. במישור המדיני: הרחבת ההכרה בחזבאללה כולו כארגון טרור; במישור הכלכלי: העמקת הסנקציות נגדו ופגיעה במקורות ההכנסה החיצוניים שלו בחו"ל; במישור התודעתי: מענה לפעילותו הנרחבת לפגיעה במורל צה"ל ותושבי ישראל.

■ **מול לבנון** – יש לאמץ מדיניות פרו־אקטיבית המיועדת לרתום את ידיותיה של ישראל בזירה האזורית (מדינות המפרץ ובעיקר ערב הסעודית) ובזירה הבינלאומית (בעיקר ארצות הברית וצרפת) למאמץ הרחבת הסיוע הכלכלי ותמיכה בכינון מערכת פוליטית יציבה בלבנון, תוך צמצום מעמדו והשפעתו של חזבאללה וחזיקו המתנגדים לו. זאת בתנאי שיגובש מנגנון שיבטיח כי סיוע זה לא יגיע לחזבאללה. לישראל מוצע לגלות דבקות ביישום הסכם התיחום הימי עם לבנון לשם מיצוי הפוטנציאל הגלום בו, כולל הסכמה לשתף את לבנון בפורום הגז האזורי, וכן לאמץ מדיניות קבועה ומוצהרת בדבר נכונותה לסייע ישירות ללבנון, גם אם צפוי כי בשלב זה יידחו הצעות הסיוע.

נדרש לבחון את הצורך והיכולת לעלות מדרגה בפעילות הצבאית לסיכול התעצמות חזבאללה
חיילי צה"ל במהלך תרגיל בגבול הצפון
צילום: REUTERS/Aziz Taher

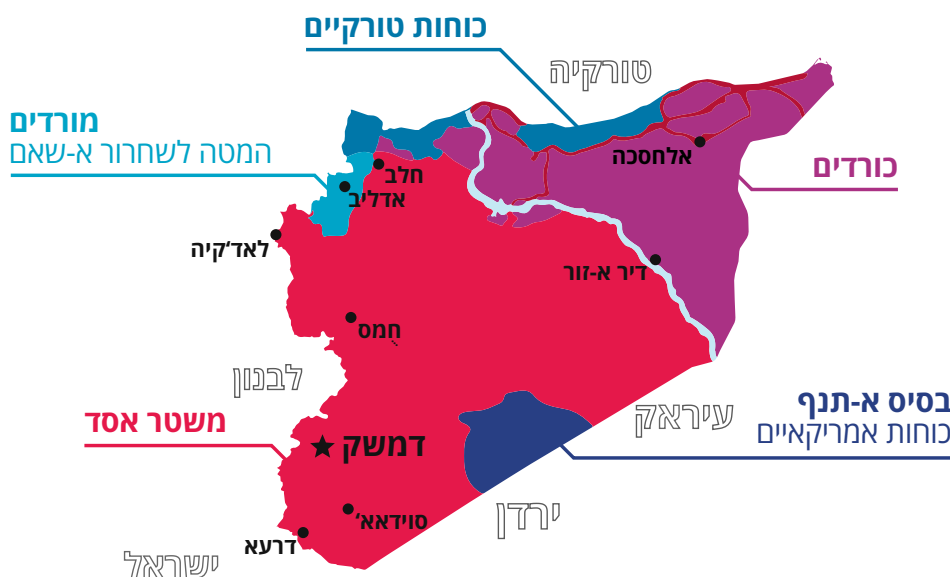
סוריה

על בסיס היותה של סוריה מרכז גיאוגרפי של הציר הרדיקלי בהובלת איראן, יעד העל המוגדר באסטרטגיה הישראלית הוא שיבוש ההתבססות האיראנית והתעצמות חזבאללה בסוריה באמצעות סיכול העברת אמצעי לחימה, שיבוש מערך ההתעצמות של הציר ופגיעה בתשתיות צבאיות. מעבר לתקיפות יעדים איראניים כלל המב"ם בשנה החולפת גם יעדים מדינתיים של משטר אסד, במטרה להניעו להגביל את הפעילות הצבאית האיראנית. זאת תוך תיאום עם רוסיה ועם ארצות הברית, שכוחותיהן מצויים על אדמת סוריה.

תמונת מצב

במהלך 2022 נקט נשיא סוריה בשאר אל-אסד צעדים שתכליתם לארגן מחדש ולייצב את המוסדות המדינתיים, וכן לבנות מחדש את הצבא. ברם, תהליכי הייצוב ניצבים בפני המכשולים שיוצרים המשבר הכלכלי וההומניטרי המחרף, וכן הקיפאון במפת השליטה

מפת השליטה בסוריה

ואי-היכולת להשתלט על כלל השטחים בסוריה, המחולקת כעת ל"ארבע סוריות".

רוסיה – מרב הקשב הרוסי מופנה למלחמה באוקראינה באופן המשפיע על מעורבותה בסוריה: מוסקבה נאלצה לדלל את כוחותיה לטובת הלחימה באוקראינה, ואף הוציאה את אחת ממערכות ההגנה האווירית (הגנ"א) S-300 משטח סוריה. עם זאת, אין בכך עדות לשינוי אסטרטגי במעורבות הרוסית. רוסיה ממשיכה למלא תפקיד מרכזי בשיקום הצבא הסורי, בתיווך דיפלומטי ובפרויקטים כלכליים, וצפויה לשמר נוכחות מספקת על מנת להבטיח את האינטרסים שלה בזירה.

על רקע המלחמה באוקראינה הוחרפה הרגישות הרוסית לפעולות ישראל בסוריה, אך חופש הפעולה הישראלי בסוריה נשמר בשלב זה. ואולם הידוק היחסים בין רוסיה לאיראן, שבא לידי ביטוי בסיוע הצבאי האיראני המוענק למוסקבה במלחמה, מגלם פוטנציאל שלילי עבור ישראל. ייתכן שאיראן תדרוש מרוסיה תמורה במונחים של הרחבת חופש הפעולה בסוריה, ואפשר אף שמוסקבה תסכים להגן על נכסים איראניים מפני תקיפות ישראליות.

איראן – המערכה שישראל מנהלת בשנים האחרונות בסוריה גרפה הישגים ושיבשה במידה ניכרת את הפרויקט הצבאי של איראן וחזבאללה במדינה. ואולם ההתבססות האיראנית והעברת אמצעי לחימה לסוריה וללבנון נמשכות ומשתנות בהתאם לנסיבות. איראן מנצלת את המשבר הכלכלי בסוריה כדי להעמיק את השפעתה בה, תוך מתן כסות אזרחית לפעילותה הצבאית. עם זאת, התקיפות המיוחסות לישראל מאלצות את איראן לגוון את שיטות הפעולה ואת נתיבי ההברחות, בעוד משטר אסד חותר להגביל את פעילותה זו בשטח המדינה. ברם, עד כה מדובר בהגבלות מדודות שאינן מעידות על כוונה לוותר על הברית האסטרטגית עם הציר. ברקע נרשמה מעורבות איראנית גוברת בתחומים אזרחיים כמו חינוך ותרבות, ובעיקר מאמץ להרחבת שיתופי פעולה כלכליים בתחומי אנרגיה, תעשייה ומסחר.

חרף אי-התקדמות משמעותית בגל הנורמליזציה בין סוריה למדינות נוספות באזור, טורקיה החלה להפנות מסרים פייסניים למשטר אסד, אולם יצאה למבצע צבאי נוסף בצפון סוריה. יצוין גם חידוש היחסים בין חמאס למשטר אסד לאחר נתק של יותר מעשור, בעידודם של איראן וחזבאללה, השואפים להרחיב את ציר ההתנגדות.

6.8 מיליון

פליטים סורים מחוץ למדינה

14.6 מיליון

זקוקים לסיוע הומניטרי

יותר מ-90%

חיים מתחת לקו העוני

יותר מ-300%

התייקרות במוצרי יסוד

30 מיליארד

דולר - שווי היצוא של

תעשיית הסמים מסוריה

68%

הפיחות בערכה של הלירה

הסורית מתחילת השנה

הפער באסטרטגיה הישראלית

על אף הישגי המב"ם, פעילותה זו של ישראל אינה נותנת מענה מלא לאתגרים: איראן, באמצעות חזבאללה והמיליציות שבהובלתה, ממשיכה להתבסס בעומק סוריה ובפרט במזרח המדינה, באופן שאומנם מרחיק את האיום מישראל אך אינו מנטרל אותו ואף מאפשר לטהראן, באמצעים צבאיים ואזרחיים, ליצור השפעה ארוכת טווח. למרות התקיפות שיוחסו לישראל והובילו לירידה בכמות האמל"ח האסטרטגי, נמשך בסוריה ובלבנון פרויקט דיוק הטיילים. נוסף על כך, המב"ם אומנם גובה מחיר ממשטר אסד, אולם לא במידה המביאה אותו לדרוש את הפסקת פעילותה הצבאית של איראן אלא לרסנה חלקית בלבד.

זאת ועוד, התמורות בזירה הבינלאומית והאזורית עלולות לאתגר את המשך המב"ם, בעיקר בכל הנוגע להשלכות הידוק הקשר בין רוסיה לאיראן; מידת הלגיטימציה לפגיעה בנכסי המשטר; רמת הנכונות הסורית לספוג פגיעה בתשתיות המדיניות נוכח השיקום המואץ של הצבא; וכן שאלת המשך המחויבות האמריקאית למרחב, לנוכח רצף התקיפות האיראניות נגד בסיסים אמריקאיים בתגובה למב"ם. ראוי גם לבחון את מחיר המשאבים הכרוכים במב"ם, ייתכן אף שעל חשבון פתרונות ארוכי טווח ובכלל זאת היערכות למלחמה.

על רקע זה גובר הצורך לגבש אסטרטגיה ישראלית עדכנית וארוכת טווח.

חלופות לאסטרטגיה

- מינימום מעורבות בסוריה – המשך המדיניות הקיימת הממוקדת במב"ם.
 - הגברת המעורבות הישראלית, הצבאית והאזרחית – המשך המב"ם לצד הרחבת שיתופי פעולה עם שחקנים מקומיים ואזוריים מול "ארבע סוריות".
 - הגברת המעורבות המדינית – שינוי עמדה כלפי אסד וקיום שיח עימו לצמצום ההשפעה האיראנית.
- בחירת החלופה לאסטרטגיה הישראלית אמורה להתבסס על שלוש הנחות יסוד:

בעידן הנוכחי במזה"ת, שבו "כולם מדברים עם כולם" – אל לישראל להישאר מאחור, וראוי שתמנף את מעמדה וקשריה כדי ליצור השפעה שתתורגם לפגיעה בהשפעה האיראנית בסוריה

ראשית, המצב הנוכחי של סוריה המפורקת והמבוזרת משרת במידה רבה את האינטרס הישראלי, לעומת "סוריה השלמה". מודל זה משמש חסם להמשך ההתפשטות האיראנית בסוריה. האתגרים הפנימיים גם מגבילים את יכולתו של המשטר לשקם את הצבא, וכך מעכבים התגברות של האיום הצבאי על ישראל. שנית, האתגר המשולב, הצבאי והאזרחי, שמציבה איראן בסוריה דורש מישראל מענה משולב והרחבה של סל הכלים הצבאי לעולמות האזרחיים.

לבסוף, בעידן הנוכחי במזרח התיכון, שבו "כולם מדברים עם כולם" – אל לישראל להישאר מאחור. ראוי שישראל תמנף את מעמדה וקשריה עם המעצמות, עם מדינות המפרץ ועוד כדי ליצור השפעה חיובית שתתורגם לפגיעה בהשפעה האיראנית בסוריה.

האסטרטגיה המומלצת

יישום החלופה השנייה, הכוללת את המשך המאמץ הצבאי תוך ניסיון לייעל את המב"ם ולשפר את הדיוק בשטחי השליטה של אסד. בד בבד יש לנקוט מדיניות פרו־אקטיבית שתכלול שיתופי פעולה עם שחקנים מדינתיים ולא־מדינתיים, אשר להם השפעה ושליטה ביתר המרחבים בסוריה. זאת תוך קידום שיח דיפלומטי ובחינת אפשרות להעביר סיוע הומניטרי לגורמים רלוונטיים, במטרה לייעל את הפגיעה בפעילות האיראנית ולהגביר את הנכסיות ואת ההשפעה הישראלית באזור. בכלל זאת:

- **ארצות הברית** – המשך התיאום ושימור נוכחות כוחותיה במזרח סוריה ובבסיס א־תנף בדרום המדינה כחסם בפני התבססות איראנית; תמיכה במאבק בדאע"ש בהובלת ארצות הברית ובדיאלוג אמריקאי־טורקי לפתרון המחלוקת בגבול טורקיה־סוריה.
- **רוסיה** – שימור המנגנון למניעת חיכוך, לשם המשך חופש פעולה ישראלי ומניעת התנגשות בין המדינות.
- **המרחב הכורדי בצפון־מזרח סוריה** – ביסוס שיתוף פעולה ותמיכה באמצעות ארצות הברית.
- **דרום סוריה** – הגברת שיתוף הפעולה עם ירדן, על בסיס האתגר המשותף שיוצרות הנוכחות האיראנית והברחות הסמים והנשק מסוריה, לצד בחינת אפשרות לקידום שיח עם קהילות מקומיות.
- רתימת טורקיה והמפרציות, לדחיקת הנוכחות האיראנית ולצמצום השפעתה.

הידוק היחסים בין רוסיה לאיראן מגלם פוטנציאל שלילי עבור ישראל
נשיא רוסיה פוטין בפגישתו עם נשיא איראן ראסי, ספטמבר 2022
צילום: Sputnik/Alexandr Demyanchuk/Pool via REUTERS